

GÜNDEM

ENERJİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Madencilik sektörünün gündeminde hükümetin bütçe açığını kapamak bahanesiyle 12 adet termik santral 20 yılına yok pahasına kiraya vermek için başlattığı enerjide özelleştirme girişimleri bulunmaktadır. Bu konuda meslektaşımız Sayın Ömer ÜNVER'le arkadaşlarımız Veli ÜNAL ve H.Muhterem KÖSE'nin birlikte yaptığı röportajı sizlere sunuyoruz.

20 sene sonra tekrar enerji darboğazına girdik-giriyoruz tartışmaları yapıyoruz. Bu noktaya nasıl geldik?

1970'li yıllarda Orta Doğu'da başlayan siyasi olaylar; petrol fiyatlarının artmasına, petrolün tedarik güvenliğinin ortadan kalkmasına yol açınca, petrole alternatif enerji kaynaklarına yönelme, elektrik tasarrufuna ve enerji üretiminin özkaynaklardan sağlanmasına yönelik politikaları gündeme getirdi.

Bu bağlamda Türkiye de enerji bağımlılığını azaltmak ve güvenilir kaynaklara dayalı politikalar izleyebilmek için yeni kararlar alarak uygulamaya koydu. 2172 Sayılı Madenleri

Devletleştirme Yasası kapsamında bazı kömür sahaları devletleştirilerek bu sahalara dayalı termik santraller kuruldu. Hatırlamak gerekirse bu santraller; Çayırhan, Muğla-Yatağan, Muğla-Kemerköy, Orhaneli, Soma termik santral gruplarıdır. Bu santraller halen mevcut kömür ile çalışan termik santrallerimizin %50 kapasitesine tekabül etmektedir. Bunun sonucu olarak ve başka yatırımların harekete geçirilmesi ile 1980 yılı başında 18 milyon olan linyit üretimi yaklaşık onbeş yıl içinde 55 milyon ton seviyesine çıktı. Benim kanaatim,

Türkiye petrol ambargosu sonucu oluşan enerji krizini linyit sahalarının devletleştirilmesi sonucu kurulan termik santraller sayesinde aşmayı başarmıştır.

şayet 2172 Sayılı Yasa çıkmamış olsa idi Türkiye yılda 55 milyon ton linyit üreten bir koluma gelemezdi.

Pek tabii bu krizin aşılmasında petrol krizinden sonra Dünyada meydana gelen; petrolün tedarikindeki konjunktürel değişimler de rol oynamıştır.

Ancak 1986 yılından sonra enerji sektöründe önemli yeni bir yatırım kararı alınmadı. Türkiye son 10 seneyi enerji sektöründe yapısal bir değişiklik yapma çabası içinde boşuna harcadı. Enerji sektörüne özel sermayeyi sokma çabası içinde, yeni elektrik üretim tesislerinin yapımına cesaretle giremedi.

Türkiye neden sanayi ve ısınma amacı için kömür ithal eden bir ülke konumuna geldi?

1985 Yılından sonra enerjide öz kaynak yerine, ithal kaynaklara yönelme yaklaşımı gündeme geldi.

Özellikle ısınmada daha kaliteli kömüre yönelinerek hava kirliliği kontrol edilmeye çalışıldı. Bu arada yerel yönetimlere ek gelir temin etmek için, hava kirliliği öne sürülerek belediyelere kömür ithal etme ve kaliteyi belirleme imtiyazı tanındı. Şimdi görüyoruz ki bu imtiyaz hakikaten belediyelere

"Ankara Belediyesi yaklaşık tonu 60\$'dan ithal ettiği kömürü 180\$'dan tüketiciye satmaktadır. Kaliteyi belirleme ve kömür ithal etme imtiyazı tüketiciye fahiş fiyatla kömür satılmasına neden olmaktadır.

Bu bir imtiyaz hakkının tüketici aleyhine nasıl kullanıldığının en güncel örneklerinden biridir. "

önemli gelirler sağlamaktadır. Üstelik belediyelerin bu ithalatının madenciden kesilen paralarla oluşturulan ve amacı maden endüstrisinin desteklemek olan Madencilik Fonu'ndan finanse edilmesi, madenciye büyük bir haksızlık olmuştur. Sanayide ithal kömüre yönelmenin en önemli sebebi dünya kömür fiyatlarının artmaması hatta fiyatlarda düşüşler yaşanmasıdır. Özellikle 1990'lı yılların başlarında Rusyanın maliyet unsurunu gözardı ederek, 30-35\$ gibi CİF fiyatlarla kömür satışına yönelmeyi bir politika olarak benimsemesi nedeniyle, iç piyasada, kömür satışları rekabetçi olmayan şartlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ancak günümüzde Rusya'dan yapılan ithalat artık dünya fiyatları seviyesine yaklaşmıştır. Özellikle çimento sanayi 4000 kcal/kg alt ısı değerinin üzerinde kömür kullanması gerekmektedir. Aksi durumda çimentonun kalitesi ve maliyeti olumsuz yönde etkilenmektedir. Türkiye'de 4000 kcal/kg alt ısı değerinin üzerinde kömür çok kıttır ve ithalatdan başka bir yol görülmemektedir. Ancak çimento

sanayi tarafından yapılan kömür ithalatında petrokok kullanıldığına da rastlıyoruz. Başka bir ifade ile ithalat gelişmiş yapılmıca; koklaşabilir taşkömürü için fon konulmadığı için ithalatçılar bunu kullanarak petrokok gibi son derece zararlı, sağlıksız, zehirli(toksik) ya-

Petrokok bugün ısınmada yasaklansa bile, çimento üretiminde ekonomi sağlıyor diye petrokok kullanılmaya devam edilmektedir. İnsan sağlığına zararlı olan bu yakıtın kullanımına müsaade edilmeye devam edilmesi, hava kirliliği yaratıyor diye bazı büyük belediyelerce yerli kömürlerin yasaklanması ve kömür spesifikasyonlarının yerli kömür kullanımına imkan tanımayacak şekilde düzenlenmesi, büyük çelişkiyi göstermiyor mu?

kıtları serbestçe ithal ettiler.

Demek ki insan sağlığı, hava kirliliği, temiz çevre gibi düşünceler ve sloganlar menfaatler neyi gerektiriyorsa o amaçlar için kullanılmaktadır.

Büyük şehirlerin ısıtılması için doğalgaz imkanlarından faydalanılması teknik anlamda son derece isabetli bir karardır. Şehirlerimizin doğalgazla ısı -

tılması, bu yakıtın kaynağı olan Rusya'ya bağımlılığımızı arttırdı. Pek tabii doğalgazla çalışan Ambarlı ve Hamitabat gibi önemli termik santrallerimiz de bulunmaktadır. Yeni birçok doğalgaz santrali planlanmaktadır. Ancak doğalgazın Türkiye'ye girmesiyle birlikte enerjide dışa bağımlılığımız daha da arttı ve buna paralel olarak dış politikamızda Rusya ile ilişkilerimizde daha hassas bir konuma girdik.

Tarihsel olarak Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkileri enerji güvenliğimizi sağlayacak konumda olmaması; Türkiye'yi değişik alternatifleri aramaya itmektir. Bundan dolayı Türkiye'de hükümetler Rusya'dan doğalgaz ithal ederken, bir yandan başka ülkelerden de sıvılaştırılmış doğalgaz (LPG) ithaline çalışmaktadırlar.

Yap-İşlet-Devret modeliyle şu ana kadar yapıлып bitirilen bir santral var mı?

Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli olarak elektrik sektöründe anılan mesele 1984 yılında çıkarılmış olan "TEAS Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı, Ticareti ile Görevlendirmesi" Hakkında 3096 Sayılı Yasadır. Yasanın yönetmeliği 1987 yılında çıkarıldığı için 3096'nın uygulaması fiilen 10 yıldır yapılmaktadır.

Bu güne kadar Yap-İşlet-Devret Yasası'na göre yapıлып bitirilen üç adet hidroelektrik santral vardır ve bu santrallerin güçlerinin toplamı yalnız 36 MW'dir.

Hakan Muhterem KÖSE

Evet on yıl içinde Yap-işlet-Devret modeli ile şu ana kadar yapılan işler bir başarısızlıktır. Kömür sektörünün geleceği ile ilgili olması nedeniyle 3096 Sayılı Yasayı derinine inceleme imkanı buldum. 3096 Sayılı Yasanın uygulanmasında zorluklar oldukça ciddidir. Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtım hakikaten bir imtiyaz niteliğini taşımaktadır. Hukukçuların görüşü ittifakla bu noktada birleşmektedir. Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtım imtiyaz özelliğini taşıması nedeniyle, bu imtiyazı veren idarenin "kusuru olamayacağı" ve idarenin kusuruna atfen ticari bir dava açılmayacağı ortadadır. Bir imtiyaz sözleşmesinde anlaşmazlıkların halli idari yargıda (daniştay) çözümlenebilmektedir. Uluslararası Tahkim (Arbitration) uygulanmamaktadır. Temel hukuki yapımızdan kaynaklanan bu iki önemli husus, uluslararası sermayenin elektrik sektörüne yatırım yapmasını önlemektedir. Aynı zorluklar yerli sermaye için de geçerlidir. Bu zorlukların aşılması için T.C. Anayasası'nın de-

TEAŞ tarafından finanse edilerek yapımına başlanan Bursa Doğalgaz Termik Santralının gücü 1400 MW olup yatırım maliyeti 471 milyon \$'dır. Bu santralın birim yatırım maliyeti 336 \$/KW olmasına karşılık, 3096'ya göre inşasına karar verilen Trakya Doğalgaz Termik Santralının gücü 500 MW olup yatırım maliyeti 560 milyon \$ ve birim yatırım maliyeti 1120 \$/KW dır. İşte aradaki fahiş fark.

ğiştirilmesi düşünülebilir mi? Diğer önemli bir eleştiri de 3096 Sayılı Yasada pazar garantisi verilmesidir. Başka bir deyişle idare üretilen elektrik enerjisini satın almak için garanti vermektedir. Pazar garantisi her türlü pazar ekonomisi", rekabete açık ekonomi", "serbest pazar ekonomisi" gibi konseptlere ay-

Özelleştirme düşüncesinin temelinde yatan "rekabete açık-serbest pazar ekonomisi" felsefesi 3096 da verilen pazar garantisi ile inkar edilmektedir.

kırı bir düşüncedir.

Ayrıca Yap-işlet-Devret modeli altında sermayenin elektrik sektörüne yatırım yapması, yatırım ve üretim maliyetlerini en az %20 oranında artırmaktadır. Bu tesbit, incelediğimiz muhtelif projelerde yapılmıştır. Yatırımcı, projeye yatırdığı sermayenin geri alınışından dolayı doğabilecek risklere karşı yatırımını sigorta ettirmektedir. Bu konuda en güzel örnek; TEAŞ tarafından yapımına başlanan Bursa Doğalgaz Termik Santrali yatırım maliyeti ile, 3096'ya göre inşasına karar verilen Trakya Doğalgaz Termik Santralının yatırım maliyetinin mukayesesi

teşkil etmektedir. Termik santral olarak Yap-işlet-Devret modeline göre, eğer gerçekleşirse, bir tek Trakya Doğalgaz inşa edilecek, Ancak TEAŞ'ın diğer termik santrallerinde elektriğin kilowatt saati 3 cent iken, bu santral Türkiye'ye kilowatt saati 6 cent'ten elektrik satacak, Yap-işlet-Devret (3096) modeli gibi böyle pahalı bir finansman modelinin Hazine Müsteşarlığınca benimsenmesini hayretle karşılıyoruz. Yap-işlet-Devret modeline eleştirilerimiz bunlarla da sınırlı değildir. Yaklaşık on yıldan beri Türkiye elektrik sektörünün geliştirilmesi bu modele bağlanmış, bir çok önemli kömüre dayalı termik santral projesi bu yasanın ipoteği altında yaprak kımıldamaz biçimde bekletilmektedir. Bunun en can alıcı örneği 2x340 MW gücündeki Afşin-Elbistan (A) termik santralının tevsiidir.

Türkiye'de elektrik enerjisinin özelleştirilmesi ne getirir, ne götürür?

Türkiye'nin elektrik sektörünü

Ömer ÜNVER

Devletin elinde olan elektrik enerjisi tekelinin özel sermayeye devri halinde, sanayiciyi ve diğer vatandaşları tekellere karşı koruyacak işletilebilir önlemleri uygulamaya sokmadan bu işlem yapıldığı takdirde tüketicinin istismar edilmesi sözkonusudur.

3096 gibi bir mevzuatla özelleştirmeye gitmesi büyük sıkıntılara neden olacaktır. Her şeyden önce 3096'da değer tesbiti anlayışı yoktur. Ayrıca özelleştirme sonucu oluşacak istihdam problemlerine herhangi bir çözüm getirilememektedir. Hükümetlerin 1985'den beri enerjinin özel sektör tarafından üretilmesi yönündeki yaklaşımları ilk bakıldığında gayet olumlu bir görüş. Özel sermayenin iştiraki ile, kamu sektörü tarafından finansman imkansızlıkları nedeniyle yapılamayan elektrik projeleri yapılabilecek, tekel konumunda olan üretim, iletim ve dağıtım hizmetleri rekabet içinde daha verimli kılınacak; böylelikle toplum, verimliliğin ve rekabetin sağladığı ekonomik faydalardan istifade edecektir. Özelleştirmenin diğer bir teorik faydası da, sermayenin geniş kitlelere dağılması imkanı sağlanarak bir zamanların proleterlerinin, orta-üst gelir dilimine sahip sınıf içinde yer almaları temin edilecek, böylelikle sermayenin tabana yayılması ve toplumsal barış tesis edilecek olmasıdır. Özelleştirmenin sağlayacağı faydalar çok kısa bir şekilde böyle özetlenebilir.

Ancak unutulmaması gereken bir önemli faydayı da belirtmeden geçemeyeceğim. Tüm ekonomik araçları elinde bulunduran bir devletin demokratik bir sosyal ve siyasi ortam sağlayamacağı, bunun aksine totaliter bir yapıya kavuşacağını tarih bize göstermektedir. Bu nedenle ekonomik araçların devletten ziyade vatandaşların elinde bulunmasını, demokrasinin yüceltilmesi için kaçınılmaz olarak görüyorum. Elektrik enerjisi üretimi, iletimi ve dağıtımı doğal bir tekel olduğuna göre, tüketicinin kullandığı elektriği "bu üreticiden almayacağım" gibi irade kullanma hakkı nasıl kullanılabilir, bu nasıl yaratılabilir? O bölgede elektriği kim üretiyor

ve/veya dağıtıyorsa, o şirketten satın almaya mecbursunuz. Elektriği üreten, dağıtan şirketler, ben ürettiğim elektriği istediğime satırım veya dağıtım gibi bir uygulama içine girmeyeceğini kim temin ediyor? Bu konu esasen büyük enerji tüketen özel sanayiciler için büyük tehlike doğurmuyor mu? Örneğin elektrik ark ocağı teknolojisi ile çalışan bir demir çelik tesisinde, işlemin sonuna doğru elektriği keserseniz ve bu işlemi bir zaman dilimi içinde bir kaç kez yaparsanız, o fabrikayı dizleri üzerinde satın alabilirsiniz. Kanaatimce Devlet tekeli bir özel sermaye tekelidir kadar tehlikeli değildir. Çünkü Anayasamızda Devletin bizzat kendisi, vatandaşlarını tekelciliğin olumsuz ve rekabetsiz şartlarından koruma görevini üstlenmiştir. Doğası itibarıyla bir

tekel konumunda olan elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı, Devlet elinde bir tekel olarak kalsa dahi, tekelciliğin doğurduğu olumsuz şartlardan vatandaşlarını koruması, pratik olarak daha kolaydır. Aslında Devlet tekeli de, özel sermaye tekeli de bir ikilem. Çünkü tekel olunca kendine çekidüzen verme gibi bir durum sözkonusu olmuyor. KİT'lerin çıkmazı da zaten bu noktada. Rekabet olmayan bir ortamda sizin daha iyi çalışmanızı gerektirecek itici bir güç oluşturulamıyor.

Türkiye'de yapılmak istenen özelleştirme uygulamaları toplumun yararına mı?

Özelleştirmenin toplum yararına sağlayacağı faydalara yukarıda kısaca değinmiştim. Şimdiye kadar yapılan uygulamaların bir çoğunda; rekabetin sağladığı verimlilik artışına yönelme, devletçe yapılacak yeni yatırımlara kaynak yaratma ve böylelikle istihdamı artırma, sermayenin tabana yayılması ve böylelikle gelir dengesini düzenleme gibi hedeflere yönelmeyi hiç göremedik. Belki şu ana kadar yapılan ve yapılmak istenenler; aile gelirinin aşırı harcamalara yetmemesi karşısında israfı önlemek yerine, ailenin atalarından kalan gümüşleri satılığa çıkarmaya benzetilebilir.

Özelleştirmeye gitmeden ne gibi tedbirler alınabilir?

Bu konudaki görüşlerimi tamamen enerji sektörü kapsamında açıklamak uygun olacak. Şu anda sadece kömürle çalışan termik santrallerin proje değerlerinde çalıştırılabilmesi için gereken tedbirler alınsa, verimlilik artırılrsa ve santrallerin yılda 6500 saat peak üretimle çalıştırılması gerçekleştirilse, yılda 17 milyar KWh daha fazla elektrik üretmek mümkün. Bu miktarlara proje değerleri ile ulaşılmaktadır. Şu anda kömürle çalışan termik santrallerimizde

kapasite kullanım oranı %57'dir. Proje değerlerine ulaştığımızda kullanılabilecek %43'lük bir potansiyel bulunmaktadır. Örneğin bu gün Elbistan'da 8.2 milyar KWh/yıl üretecek kapasitemiz varken, yılda ancak 5 milyar KWh elektrik üretiliyor. Niye verimlilik artışının sağlayacağı toplumsal faydalar dikkate alınmıyor. Toplumun, vatandaşın,

Örneğin bugün üretilen 100 milyar KWh elektriğin KWh'i 7000 TL'den satıldığında yılda 700 trilyon TL hasılat elde edilir. Bu hasılat yaklaşık 7 milyar \$ demektir. Bu hasılanın sadece %10'u kar olarak elde edilebilse her yıl 700 milyon \$'lık bir kaynak yatırımlara fon teşkil eder ve her yıl 700 MW'lık bir termik santral devreye alınır. Buna ancak verimlilikte sağlayacağımız pek de ihtiraslı ve iddialı olmayan hedeflerle ulaşabiliriz.

ülkenin menfaati verimlilik artışına yönelmeyi gerektirmektedir. Santralların verimliliği arttırmak gibi sonuçları ve faydaları son derece somut, bir yol varken, bu yol takip edileyip, kamuoyu tarafından şüphelerle karşılanan ve kaçınılmaz olarak birkaç sermaye grubunun işine gelecek yollara başvurulması neden tercih ediliyor? Özelleştirmeyi, ateşten bir gömlek gibi; bu konuda uygulayıcıları, karar vericileri büyük skandallara muhatap edecek, makam veya siyasi güç olarak yıpranmalara müsait or-

tamlar yaratacak bir işlem olarak görüyorum.

Devletin yatırım yapmaya dermanı yok görüşünü tam olarak kabul edemiyorum. Devlette ölçülül ve denk bütçe, sorumsuz harcamalar ve tasarruf gibi konseptler kabul görse, verimlilik arayışı içine girilse pek tabiidir ki kaynak yaratılabilir. Yabancı sermayenin Türkiye'deki yeni elektrik enerjisi üretim projelerine yatırım yapması ihtimali nedir?

Enerji programlarına baktığımızda önümüzdeki on sene içinde Türkiye'de yapılacak toplam 16 tane termik santral için (YİD) 50 milyar, Afşin-Elbistan B için 3 milyar, nükleer santral için en az 3 milyar \$ olmak üzere 56 milyar \$'lık yabancı sermayenin Türkiye'ye gireceği varsayılmaktadır. Bence bu derece büyük miktarda yabancı sermayenin Türkiye'ye girmesi mümkün değildir. Bu imkansızlığın siyasi, ekonomik, konjktürel ve stratejik nedenleri vardır. Buna burada girmek konuşma konumuzun uzamasına neden olur. Türkiye'ye yılda yalnız enerji sektörüne 5-6 milyar \$'lık bir yabancı sermaye girmesini beklemek, bu güne kadar Türkiye'ye gelen yabancı sermaye rakamlarının ne seviyede olduğunu bilmeden söylenip, hedef olarak alınmış ifadeler olarak değerlendirmek ge-

rektiğine inanıyorum.

Türkiye'de Devletin enerji politikalarına inanıyor ve güveniyor musun?

Merkeziyetçi bir yapıda planlama artık komünist ülkelerde bile yok. Gerçi günümüzde komünist bir yapı Dünyada istisnalar olarak görülmektedir. Bununla enerji sektöründe planlama ihtiyacını tamamen red eder anlamda konuşmuyorum. Fakat planlama unsuruna daha geniş bir katılım sağlanması gerektiğini düşünüyorum. DPT'nin hazırlamış olduğu planların Özel İhtisas Komisyonları vasıtasıyla ne derece kalkınma planlarına yansıtıldığı şüphelidir. Enerji Bakanlığı, DPT, Meslek Odaları, büyük ve küçük tüketiciler, çevreciler ve sanayicilerin katılımı ile daha fikirbirliği içerisinde ve gerçekçi planlar yapılabilir.

Niye planlar ve programlar demokratik ölçüler içinde halkla paylaşılmıyor? Böylelikle vatandaşın lehine çözümler daha kolay bulunamaz mı? 100 Yılı aşkın bir teknoloji olan kömürlü termik santrallar %57 verimle çalıştırılırken, acaba Türkiye'de yeni bir teknoloji olan nükleer santral % kaç verimle çalıştırılabilir?

Nükleer santral ihtiyacı niçin halka kolaylıkla anlatılmıyor. Hedeflere inanç ve güven eksikliği, problemlerin ve mümkün çözümlerin halkla paylaşılmamasından kaynaklanıyor.

Ömer UNVER & Veli ÜNAL